

موسیقی شوشتر و مقام فایز مکوند در این موسیقی

هریک از 24 مقام موسیقی شوشتری بر روی گوشه ای از دستگاه های موسیقی ایرانی خوانده می شوند و علاوه بر این گوشه ی شوشتری، نیز یکی از گوشه های مهم موسیقی ایرانی در دستگاه همایون بوده است .
مقامهای موسیقی شوشتری عبارتند از:

مقامهای موسیقی در دستگاه شور شامل: کوک شور دشتی، دشتی راسته، مهر دشتی، دشتی دُر فیلی، نظامی یا لیلی و مجنون، خسته نظامی، کمری، شاهنامه خوانی، فایز مکوند، دشتی شلیل، چپونی فایز، فایز غربیتی، دشتی خلیفه و بیداد برزگر و همچنین متعلقات شور در آواز بیات ترک شامل: دشتی سُرکَل کی، دشتی مهرخوانی، دشتی شکسته از آواز بیات ترک و هزاره خوانی

چهار مقام موسیقی شوشتری در دستگاه ماهور شامل: دشتی باقری، دشتی یوسفی، هزاره و گَوش و پنج مقام در آواز شوشتری منصوری که عبارتند از:

دشتی شوشتری، دشتی اذون (اذان)، دشتی کوهکی، دشتی گُل و پَزون (گلاب پزان) و دشتی لا لا و پنج مقام موسیقی شوشتری در آواز ابوعطا و آواز افشاری که عبارتند از: دشتی شکسته از ابوعطا، دشتی لا لا در ابوعطا، دشتی شلال در آواز افشاری، هزاره در افشاری و دشتی قارویی

و همچنین دشتی سه گا، دشتی بختیارک یا کوهکی، دشتی چهارگاه و دشتی سوز و گداز که رویهمرفته بالغ بر 36 مقام می باشند، اما به دلیل اهمیت بیشتر برخی مقامها به نام 24 مقام موسیقی شوشتری خوانده می شوند x.

مستندات شوشتر در هویت موسیقی 24 مقوم چیست؟

هرکس اندک آشنایی و سواد موسیقایی داشته باشد، می داند که موسیقی شوشتری جایگاه ویژه ای در موسیقی ایرانی دارد. موسیقی که با رنگ و جلای خاص خود نشان دهنده ی نوع معیشت و وضعیت طبیعی و جغرافیای انسانی مردم ساکن و مجاور آن است .

برای فهم هویت موسیقی 24 مقوم شوشتر باید تاریخ این شهرستان را دانست، لازم است رسوم و اسامی مکانها و اقوام ساکن آن را در نظر داشت، مهمترین استنادی هم که می توان بر شوشتری بودن این موسیقی ذکر کرد، نام مقامهای آن است که هرکدام بر گرفته از نامجاها و مشاغل و طوایف و اقوام این شهرستان است .

شکی نیست که موسیقی 24 مقوم یکشبه ویا در یک برهه ی زمانی کوتاه بوجود نیامده است. بلکه حاصل صدها سال تجربه ی زندگی انسانها با یکدیگر بوده است، لذا آنچه در اینجا اهمیت پیدا می کند سیر تاریخی این موسیقی در اقلیم طبیعی و انسانی خاصی است که به شکل گیری آن منتهی شده است، فلذا مسئله تاریخ و گذشته تاریخی در اینجا اهمیت بسیاری پیدا می کند .

شهرستان شوشتر به عنوان یک کلانشهر باستانی از دوران پیشدادیان تا اوایل حکومت پهلوی به مدت قریب 2000 سال کرسی نشینی منطقه خوزستان را به عهده داشت و حکام این شهرستان که بعضا از شاهزادگان و خانواده های اشرافی منسوب به حاکمان وقت ایران بودند، در دار الخلافه شهر (قلعه سلاسل) و در جشنها و عزاداری های رسمی و مناسبتی در ایجاد بستر این موسیقی موثر بودند. بخش دیگری از این موسیقی محصول رنجها و شادیهها و زندگی روزمره ی مردم شوشتر و نواحی اطراف آن در طول تاریخ پر فراز و نشیب آن بود، لذا همانگونه که نمی توان رودخانه کارون که از میان شهر شوشتر می گذرد را از دزفول گذراند، نمی توان موسیقی 24 مقوم شوشتر را به نام موسیقی محلی دزفول نامید، اقوامی هم در محدوده ی شوشتر وجود دارند که در محدوده دزفول نیستند، برخی نامهای دیگر مربوط به آوازهای کار و مشاغل مشخصی است که در شوشتر وجود داشت و در شهر دزفول به دلیل نوع جغرافیا نمی توانست وجود داشته باشد .

در واقع شوشتر به عنوان یک شهر مرکزی در موسیقی خود نیز جایگاه هایی برای طوایف ساکنان نواحی و مردم خود، قایل بود موسیقی 24 مقوم برگرفته از همزیستی و تجانس یا تضاد این مردم در یک دوره ی نسبتا طولانی و در جغرافیایی مشخص است .

این شهرستان تا پیش از ایجاد راه های مواصلاتی جدید یک بندرگاه مهم در جنوب غرب ایران محسوب می شد و علاوه بر این به دلیل سیستم منظم آبیاری و حاصلخیزی خاک بلحاظ اقتصادی نیز حایز اهمیت بود (سازنه های آبی شوشتر بزرگترین مجموعه ی آبی جهان و در فهرست جهانی یونسکو به ثبت رسیده است) لذا شکی نیست نام مقام های موسیقی شوشتری برگرفته از حوادث تاریخی، نوع جغرافیا، اقوام و آوازهای کار رایج در آنجا و برخی قصبات اطراف بوده است. مثلا در 12 مقام موسیقی شوشتری که در دستگاه شور اجرا می شود مقامی به نام «فایز مکوند» وجود دارد، که نام منطقه ای است در شرق شوشتر در حدفاصل شوشتر و هفتکل و مسجدسلیمان، بخشی از طایفه ی مکوندی در روستاهای منطقه میان آب شوشتر و در میان دو شعبه ی گرگر و شطیط کارون بسر می برد، و یا مقام کمری که مربوط است به طوایف اعراب کمری ساکن در همسایگی شوشتر (عرب کمری ها در منطقه ی امبل شهرستان لالی و عقیلی شوشتر و در طول رودخانه کارون بسر می برند، آوازهایی هم که در این مقام وجود دارد مربوط به سرگذشت این طایفه است، «مقام کمری» در انتها به «شاهنامه خوانی شوشتری» می رسد که یکی دیگر از مقامهای رایج در شوشتر است، همچنین در موسیقی شوشتری مقام دیگری به نام «فایز غربتی» وجود دارد

که مربوط به حضور خانوارهای کولی است که بصورت فصلی در محل آرامگاه سابق جابر انصاری (نزدیک به منطقه ی کمینه ی سوخت فعلی در غرب بقعه امامزاده عبدا..) سکونت داشتند و به کارهایی نظیر مسگری و آهنگری می پرداختند

در سایر مقامهای موسیقی شوشتری نیز شواهدی وجود دارد که نشان دهنده ی شناسنامه موسیقی 24 مقوم شوشتر است، که از آن جمله می توان به مقام گلوپزون (گلاب پزان) که یکی از 5 آواز شوشتری منصوری است اشاره کرد. این مقام که مربوط به آوازهای کار بود، در محله گلاب پزان شوشتر (جنب خیابان سادت فعلی)

توسط کارگرانی که به امر گلابگیری اشتغال داشتند استغاده می شد

همچنین نام مقام «دشتی شلال» که یکی از 5 آواز در ابوعطا و آواز افشاری است، برگرفته از نام منطقه ای در شمال شرقی شوشتر (شهرستان اندیکا فعلی) و منسوب به مردم ساکن این ناحیه بوده است.

مقام «دشتی سرکل کی» که از چهار مقام آواز بیات ترک است نیز یکی دیگر از مقامهای مربوط به آوازهای کار در شوشتر بود که توسط کارگران کشتی های کوچک و کسانی که بوسیله ی کالک (قایق کوچک و موقتی که از شاخ و برگ درختان ساخته می شد) به کار حمل اشیاء و محصولات کشاورزی می پرداختند مربوط می شد. شایان ذکر است تا کمتر از صد سال پیش رودخانه کارون که تنها رود قابل کشتی رانی ایران است، نقش مهمی در راه های مواصلاتی ایفا می کرد و کالاهای بازرگانی از طریق این رودخانه از خلیج فارس و خرمشهر، هندوستان، بحرین، بصره و... به شوشتر حمل و از این شهر به سایر نقاط کشور از جمله اصفهان و تهران ارسال می شد. لذا آواز سر کلکی توسط کارگران شاغل در این صنایع مورد استفاده قرار می گرفت، و در شوشتر عده ی زیادی به نام کلکچی وجود داشت، شغل آنها با مشقت بسیار همراه و نیاز به قوه ی بدنی بسیار داشت و آوازهای مخصوص به خود را داشت

کلکچی ها همچنین در فصول تابستان، صیفی جات منطقه ی عقیلی (در بالادست رودخانه کارون) نظیر هندوانه و خربزه را با استفاده از وسیله (کالک) به شهرهای شوشتر و اهواز حمل می نمودند. (خانواده های فعلی بانامهای فامیلی کلکچی، کلکدار و کلکچیان ساکن در شوشتر نیز بازماندگان شاغلین در این حرفه هستند) لذا نمی توان تصور نمود که آواز «سرکل کی» متعلق به شهرستان دزفول باشد زیرا وضعیت رودخانه «دز» به دلیل خروشان بودن و همچنین حجم کمتر آب آن غیر قابل کشتی رانی بود و با رودخانه کارون که از میان شهر شوشتر می گذرد قابل مقایسه نیست، به همین دلیل در آن بستری هم برای بوجود آمدن آواز سرکلکی وجود نداشت. همانگونه که ذکر شد پیشینه ی فرهنگی شوشتر به دلیل صنایع موجود در آن و همچنین رودخانه کارون که امکان داد و ستد گسترده در آن را فراهم می کرد در گذشته بسیار درخشان و حایز اهمیت بود و در واقع آنچه مجموعه ای به عنوان موسیقی 24 مقوم شوشتر را شکل داده است تابعی از اهمیت بازرگانی و سوق المجیشی این شهرستان در طول تاریخ بود که توانست مولفه های فرهنگی را در کنار مولفه های اقتصادی و سیاسی شکل دهد. از آنجا که این وضعیت در استان خوزستان خاص این شهرستان بود، و نامجاها و اقوام و آیینهای موجود هم دلالت بر تعلق و شکل گیری این موسیقی در شهرستان شوشتر و نواحی اطراف آن دارد، لذا قابل تصور نیست که موسیقی 24 مقوم در هیچ جای دیگری جز در کرانه ی آبرفتی رودخانه ی کارون بالیده و شکوفا شده باشد.

نویسنده: سید مسعود مطهر

منبع: سایت سادات قیری